

Interdisciplinary Journal of Humanities Studies

Original Article

Received: 16 July 2025

Revised: 29 July 2025

Accepted: 26 August 2025

จิตวิทยาและประวัติศาสตร์ของความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน

Psychology and the History of Justice and Human Rights

น.ส.พชรวรรณ เนียมทอง¹

Miss. Patcharawan niamthong

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และอธิบายแนวคิดที่ว่าด้วยความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน ผ่านมุมมองแบบสหวิทยาการ โดยเน้นการบูรณาการองค์ความรู้จากจิตวิทยาสังคม จิตวิทยาการเมือง และประวัติศาสตร์ความคิดทางสังคม จุดเน้นสำคัญของบทความคือต้องการแสดงให้เห็นว่า ความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนไม่ใช่แนวคิดที่ดำรงอยู่ลอยตัวในเชิงนามธรรม หากแต่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ อารมณ์ ความจำ และความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละบริบททางประวัติศาสตร์ การสำรวจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแนวคิดความยุติธรรม ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณและกฎหมายเมโสโปเตเมีย สู่ยุคการตื่นรู้ที่ก่อให้เกิดสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ และนำไปสู่การสถาปนาข้อตกลงระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 20 ซึ่งเห็นว่าจิตวิทยาของความยุติธรรมในแง่ของความไวต่อความยุติธรรม การพัฒนาเหตุผลทางศีลธรรม และบทบาทของอารมณ์ความโกรธหรือความเห็นอกเห็นใจล้วนมีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในการเผชิญกับสถานการณ์ไม่เป็นธรรม นอกจากนี้การสำรวจกลไกทางจิตของผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ และผู้เพิกเฉยในบริบทของการละเมิดสิทธิมนุษยชน พร้อมทั้งวิเคราะห์บทบาทของ “ความทรงจำร่วม” ในการเยียวยาสังคมหลังวิกฤต โดยเฉพาะผ่านกระบวนการยอมรับอดีตและการแสดงออกเชิงวัฒนธรรม เช่น อนุสรณ์ งานศิลปะ หรือคณะกรรมการความจริงและปรองดอง ในแนวทางจิตวิทยาเชิงโครงสร้างชี้ให้เห็นว่า การดำรงสถานะเดิมของระบบอำนาจและอุดมการณ์สามารถจำกัดหรือส่งเสริมจิตสำนึกต่อสิทธิและความเป็นธรรมได้ ความเข้าใจต่อสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยการมองผ่านปริซึมของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เชิงจิตวิทยา ซึ่งสามารถนำไปสู่การออกแบบสถาบัน กระบวนการเรียนรู้ และนโยบายสาธารณะที่ตอบสนองต่อธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: จิตวิทยา, ประวัติศาสตร์, ความยุติธรรม, สิทธิมนุษยชน

¹ นักวิชาการอิสระ ; independent Scholar, Thailand

Abstract

This interdisciplinary academic article aims to analyze and explicate the concepts of justice and human rights through an integration of knowledge from social psychology, political psychology, and the intellectual history of social thought. It emphasizes that justice and human rights are not merely abstract or legal ideals, but are deeply intertwined with human experiences—shaped by learning, emotions, memory, and socio-cultural contexts across different historical periods. The article begins with a historical overview of the idea of justice, from its early appearances in Mesopotamian law and Greek philosophy to the Enlightenment, which gave rise to the modern conception of human rights. It then explores the development of international human rights regimes in the 20th century. Subsequently, it discusses psychological dimensions of justice, including justice sensitivity, moral reasoning, and the emotional drivers—such as anger, empathy, and guilt—that shape human responses to injustice. Furthermore, the article investigates the psychological mechanisms of perpetrators, victims, and bystanders within contexts of human rights violations. It analyzes the role of collective memory in post-crisis social healing, highlighting the significance of public truth-telling, symbolic expressions through art and memorials, and institutional mechanisms such as truth and reconciliation commissions. In addition, the article introduces a structural psychological perspective, drawing on theories such as system justification and ideological cognition, to show how power relations and institutional design can reinforce or challenge social norms surrounding justice and rights. It contends that true justice is not achievable through legal frameworks alone, but must be supported by culturally sensitive institutions and educational processes that foster moral awareness and inclusive participation. The article concludes by proposing that a deeper understanding of justice and human rights requires a psychological lens—one that acknowledges the emotional, cognitive, and social processes involved in their construction. Such an approach holds potential for informing more human-centered policies, education, and reconciliation strategies in diverse socio-political settings.

Keywords: Psychology, History, Justice, Human Rights

1. บทนำ

แนวคิดเรื่อง “ความยุติธรรม” และ “สิทธิมนุษยชน” เป็นรากฐานสำคัญของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง และการสร้างความเป็นธรรมในระดับปัจเจกและโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการพัฒนาเครื่องมือทางกฎหมายและนโยบายมากมายเพื่อประกันสิทธิเหล่านี้ การละเมิดสิทธิมนุษยชนและความไม่เป็นธรรมยังคงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับระหว่างประเทศและในชีวิตประจำวันของผู้คน สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าการทำความเข้าใจ “ความยุติธรรม” และ “สิทธิมนุษยชน” ต้องไม่จำกัดอยู่เพียงในกรอบของกฎหมายหรือทฤษฎีทางปรัชญาเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องพิจารณาจากมิติทางจิตวิทยาและประวัติศาสตร์ควบคู่กันไป (Staub, 1989; Skaar, 2011)

ในทางจิตวิทยาความรู้สึกเกี่ยวกับความยุติธรรมของมนุษย์สัมพันธ์กับการรับรู้ การเรียนรู้ และประสบการณ์ส่วนตัว เช่น การศึกษาของเลอร์เนอร์ (Lerner, 1980) ที่เสนอแนวคิดเชื่อในโลกที่ยุติธรรม (belief in a just world) ซึ่งผู้คนมีแนวโน้มจะเชื่อว่าโลกควรดำเนินไปอย่างเป็นธรรม ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ส่งผลต่อการตีความเหตุการณ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง ในขณะที่เดียวกันโคลเบิร์ก (Kohlberg, 1984) เสนอว่า “การให้เหตุผลเชิงศีลธรรม” (Moral reasoning) ของบุคคลมีพัฒนาการเป็นลำดับขั้น และส่งผลต่อการตัดสินใจว่าการกระทำใดควรถือว่าเป็นธรรมหรือไม่

ด้านประวัติศาสตร์แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หากเป็นผลจากการต่อสู้ทางการเมือง ความเปลี่ยนแปลงของอำนาจ และวิวัฒนาการของวาทกรรมเกี่ยวกับมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่กฎหมายโรมัน แนวคิดธรรมชาติของสิทธิมนุษยชนในยุคการตื่นรู้ไปจนถึงการสถาปนาสิทธิมนุษยชนแบบสากลหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (Hunt, 2007; Ishay, 2008)

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่ออธิบายและวิเคราะห์พลวัตระหว่างจิตวิทยากับประวัติศาสตร์ในพัฒนาการของแนวคิดความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน โดยตั้งคำถามว่า: มนุษย์รับรู้และตีความความยุติธรรมอย่างไร เหตุใดการละเมิดสิทธิมนุษยชนจึงยังเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างที่เรียกร้องความเป็นธรรม? และความทรงจำร่วมในระดับประวัติศาสตร์มีบทบาทอย่างไรต่อการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในยุคปัจจุบัน? บทความจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแนวคิดทั้งสอง ก่อนจะเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นเชิงจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การกระทำ และการแสดงออกเกี่ยวกับความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนในระดับบุคคลและสังคม

2. ประวัติศาสตร์ของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน

แนวคิดเรื่อง “ความยุติธรรม” และ “สิทธิมนุษยชน” มีได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่เป็นผลผลิตจากพัฒนาการทางความคิดและการต่อสู้ของมนุษยชาติผ่านกาลเวลา ตั้งแต่ปรัชญากรีกโบราณ ความเชื่อทางศาสนา ไปจนถึงยุคแห่งเหตุผลและการปฏิวัติในโลกตะวันตก แนวคิดเหล่านี้ได้วิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องตามโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของแต่ละยุคสมัย คำโปรยนี้นำเสนอภาพรวมของการเดินทางทางประวัติศาสตร์

ของแนวคิดทั้งสอง ตั้งแต่ความยุติธรรมแบบอภิปรัชญาของเพลโต แนวคิดสัญญาประชาคมของล๊อค ไปจนถึง ปฏิกิริยาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในศตวรรษที่ 20 เพื่อให้เห็นถึงรากฐาน ความเปลี่ยนแปลง และความท้าทาย ของแนวคิดเหล่านี้ในโลกปัจจุบัน

2.1 แนวคิดความยุติธรรมในโลกโบราณและยุคคลาสสิก

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมเป็นหนึ่งในประเด็นพื้นฐานของมนุษยชาติ ซึ่งปรากฏในหลักศีลธรรม กฎหมาย และความเชื่อทางศาสนาตั้งแต่ยุคโบราณ ในสังคมเมโสโปเตเมีย กฎหมายของฮัมมูราบี (Hammurabi Code) เป็นตัวอย่างแรก ๆ ที่มนุษย์พยายามนิยามความยุติธรรมในรูปแบบที่เป็นระบบและบังคับใช้ได้ โดยตั้งอยู่บนหลัก “ตา ต่ตา ฟันต่อฟัน” (lex talionis) ซึ่งมุ่งหมายให้เกิดความสมดุลในการตอบโต้ความผิด แม้จะยังไม่เท่าเทียมในเชิง ชนชั้น แต่ก็สะท้อนความพยายามของรัฐในการจัดการความขัดแย้งผ่านระบบกฎหมาย (Driver & Miles, 1952) ในโลกกรีกโบราณ นักปรัชญาอย่างเพลโตและอริสโตเติลได้ยกระดับแนวคิดความยุติธรรมจากระดับปฏิบัติการสู่ การไต่ตรองเชิงปรัชญา เพลโตในสาธารณรัฐ (The Republic) เสนอว่าความยุติธรรมคือการที่แต่ละคนทำหน้าที่ ของตนอย่างเหมาะสมในโครงสร้างสังคม โดยมีได้ล้าเส้นหน้าที่ของผู้อื่น (Plato, trans. 1997) ขณะที่อริสโตเติล พัฒนาแนวคิดนี้ต่อ โดยแบ่งความยุติธรรมออกเป็นสองประเภทหลัก ได้แก่ “ความยุติธรรมแบบแจกจ่าย” (Distributive justice) และ “ความยุติธรรมแบบแก้ไข” (Corrective justice) ซึ่งกลายเป็นกรอบคิดพื้นฐานของ ทฤษฎีความยุติธรรมในยุคต่อมา (Aristotle, trans. 2000)

แม้แนวคิดของนักปรัชญากรีกจะมีอิทธิพลอย่างสูงในประวัติศาสตร์ความคิดตะวันตก แต่ในเวลาเดียวกัน แนวคิดเรื่องความยุติธรรมก็ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น แนวคิดธรรมะ (Dharma) ในอินเดียโบราณ หรือ แนวคิดและเทพีแห่งอียิปต์โบราณที่เป็นตัวแทนของความจริง ความยุติธรรม (Ma'at) ในอียิปต์ ซึ่งเน้นความสมดุล ระหว่างธรรมชาติ สังคม และจักรวาล แนวคิดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีความแตกต่างทางเชิงรูปแบบ แต่ความ พยายามในการนิยาม “สิ่งที่เป็นธรรม” นั้นมีอยู่ในทุกวัฒนธรรม

2.2 ความยุติธรรมในยุคการตื่นรู้และการถือกำเนิดของสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่

ในช่วงศตวรรษที่ 17-18 แนวคิดเรื่องความยุติธรรมได้เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญภายใต้อิทธิพลของยุค การตื่นรู้ซึ่งเน้นเหตุผล เสรีภาพ และศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นหลัก นักคิดในยุคนี้เริ่มตั้งคำถามกับแนวคิดความ ยุติธรรมที่ผูกติดอยู่กับโครงสร้างศักดินา ศาสนา หรืออำนาจของรัฐ และหันมาเสนอว่ามนุษย์ทุกคนมี “สิทธิตาม ธรรมชาติ” (Natural rights) ซึ่งเป็นสิ่งที่ติดตัวมาโดยกำเนิด ไม่สามารถถูกพรากไปได้ไม่ว่าด้วยเหตุผลใด (Tuck, 1979)

จอห์น ล็อกเป็นหนึ่งในผู้วางรากฐานสำคัญของแนวคิดนี้ โดยเสนอว่า มนุษย์ในภาวะธรรมชาติมีสิทธิใน ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน และรัฐมีหน้าที่รักษาสหสิทธิเหล่านี้ หากรัฐละเมิดสิทธิ ประชาชนมีสิทธิในการต่อต้าน (Locke, 1689/1980) แนวคิดของล๊อคนี้ไม่เพียงมีอิทธิพลต่อการปฏิวัติอังกฤษ หากยังส่งผลต่อการปฏิวัติอเมริกา

และฝรั่งเศส ซึ่งต่างประกาศให้ “สิทธิมนุษยชน” เป็นหลักการพื้นฐานของรัฐสมัยใหม่ เช่น คำประกาศสิทธิของมนุษยและพลเมืองแห่งฝรั่งเศส (1789)

ในเชิงจิตวิญญาณ แนวคิดความยุติธรรมในยุคนี้ได้ย้ายจาก “ระเบียบธรรมชาติ” ไปสู่ “เหตุผลมนุษย์” โดยมนุษย์ในฐานะปัจเจกมีศักยภาพในการเข้าใจสิ่งที่เป็ธรรมผ่านการไตร่ตรองเชิงเหตุผล ไม่ใช่จากการสั่งการของศาสนาเพียงอย่างเดียว แนวโน้มนี้นำไปสู่การออกแบบระบบกฎหมายที่เน้นสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในฐานะหลักการสากล (Hunt, 2007)

นักประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชนได้ชี้ว่า การถือกำเนิดของแนวคิดสิทธิในยุคนี้มีข้อจำกัดไม่น้อย กล่าวคือ แม้จะมีการประกาศ “สิทธิมนุษย” แต่ก็ยังจำกัดอยู่ในกลุ่มชายชั้นกลางเชื้อสายยุโรป ไม่ครอบคลุมผู้หญิง ทาส หรือกลุ่มอาณานิคม (Ishay, 2008) ดังนั้น แม้แนวคิดสิทธิมนุษยชนจะมีต้นกำเนิดจากแนวทางสากล แต่ก็ต้องอาศัยกระบวนการวิพากษ์และขยายความหมายให้ครอบคลุมในเวลาต่อมา

2.3 สิทธิมนุษยชนในศตวรรษที่ 20: จากสงครามสู่ข้อตกลงสากล

ศตวรรษที่ 20 คือช่วงเวลาแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับการสถาปนาในระดับสากลอย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเปิดเผยถึงความโหดร้ายที่เกิดจากการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์อย่างเป็นระบบ ทั้งในรูปแบบของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การทรมาน การกักขัง และการกดขี่ทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวจำนวน 6 ล้านคนโดยระบบนาซีอย่างเป็นทางการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ (Holocaust) ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ประชาคมโลกตระหนักว่า สิทธิมนุษยชนต้องได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ เพื่อป้องกันไม่ให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย (Moyn, 2010)

ภายใต้บริบทนี้สหประชาชาติได้จัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และในปี ค.ศ. 1948 ได้รับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) ซึ่งถือเป็นเอกสารแม่บทที่วางหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ในระดับสากล ประกอบด้วยสิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพจากการทรมาน สิทธิในการศึกษา การเคลื่อนไหว และเสรีภาพทางความคิดเห็น โดยเน้นว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน (United Nations, 1948)

แม้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจะไม่มีผลบังคับใช้ทางกฎหมายโดยตรง แต่ก็กลายเป็นฐานทางจริยธรรมที่นำไปสู่การจัดทำอนุสัญญาสิทธิมนุษยชนในระดับระหว่างประเทศในเวลาต่อมา เช่น อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) และ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) รวมถึงอนุสัญญาเฉพาะกลุ่ม เช่น อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก หรือการจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง

ในเชิงจิตวิทยาการเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นถึงพลวัตทางอารมณ์และความทรงจำร่วมในระดับโลก กล่าวคือ ประสบการณ์ร่วมของความทุกข์จากสงครามได้กลายเป็นเงื่อนไขของ “จิตสำนึกร่วม” (Collective moral awakening) ที่ผลักดันให้มนุษย์ในหลากหลายวัฒนธรรมยอมรับหลักการสิทธิมนุษยชนเป็นข้อตกลงพื้นฐาน แม้จะมีความแตกต่างทางศาสนา การเมือง และเศรษฐกิจ (Ignatieff, 2001)

นักวิจารณ์บางรายชี้ว่า การสถาปนาสิทธิมนุษยชนในยุคนี้ยังมีลักษณะ “ยูโรเซนตริก” (Eurocentric) และไม่ได้ให้พื้นที่เพียงพอแก่รูปแบบสิทธิมนุษยชนตามบริบทวัฒนธรรมที่แตกต่าง เช่น สิทธิเชิงชุมชนของกลุ่มชนพื้นเมือง หรือสิทธิทางศาสนาในโลกมุสลิม (Mutua, 2002) ข้อถกเถียงเหล่านี้เปิดประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความจำเป็นในการสร้างแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ “หลายศูนย์” และไวต่อความหลากหลายทางจิตวิทยาและวัฒนธรรม

3. จิตวิทยาของความยุติธรรม: การรับรู้ ความรู้สึก และพฤติกรรม

แม้แนวคิดเรื่องความยุติธรรมจะถูกพัฒนาขึ้นในเชิงปรัชญาและกฎหมาย แต่งานจิตวิทยาสังคมและจิตวิทยาพัฒนาการได้แสดงให้เห็นว่า ความรู้สึกต่อความยุติธรรมมิได้เกิดขึ้นในระดับนามธรรมเท่านั้น หากยังฝังรากอยู่ในประสบการณ์ชีวิตของบุคคล ตั้งแต่วัยเด็กผ่านการเรียนรู้ การเลียนแบบ การรับรู้ถึงความไม่เป็นธรรม และการเข้าสังคมในบริบทวัฒนธรรมที่ต่างกัน การเข้าใจพลวัตของความยุติธรรมในระดับจิตวิทยาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในฐานะผู้กระทำ ผู้ทบทวน และผู้มีส่วนร่วมในระบบสังคม

3.1 ความรู้สึกต่อความยุติธรรม (Justice Sensitivity)

แนวคิดเรื่อง “ความไวต่อความยุติธรรม” คือความสามารถของบุคคลในการรับรู้และตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ถูกมองว่าไม่เป็นธรรม ตามการศึกษาของชมิตต์ และคณะ (Schmitt et al., 2010) ความไวนี้สามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ ความไวในฐานะเหยื่อ (Victim sensitivity) ผู้สังเกตการณ์ (Observer sensitivity) และผู้กระทำ (Perpetrator sensitivity) ซึ่งแต่ละมิติสะท้อนถึงการประมวลผลข้อมูลทางสังคมที่ต่างกัน และส่งผลต่อพฤติกรรม เช่น ความโกรธ ความรู้สึกผิด หรือความพยายามในการแก้ไขสถานการณ์ ผู้ที่มีระดับความไวสูงในมิติใดมิติหนึ่งอาจมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมที่สนับสนุนหรือคัดค้านความไม่เป็นธรรมในแบบต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีความไวในฐานะเหยื่อสูงอาจรู้สึกเคืองง่ายเมื่อรู้สึกว่าได้ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม ขณะที่ผู้มีความไวสังเกตการณ์สูงมีแนวโน้มจะเข้าข้างผู้ที่ถูกละเมิดหรือถูกเอาเปรียบ แม้ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง (Gollwitzer et al., 2005)

3.2 การพัฒนาการให้เหตุผลเชิงศีลธรรม

ลอว์เรนซ์ คอลเบิร์ก (Kohlberg, 1984) เสนอว่า การตัดสินใจเกี่ยวกับความยุติธรรมมีพัฒนาการเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มจากระดับการเชื่อฟังเพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษ (Pre-conventional), สู่ระดับที่ต้องการรักษา กฎเกณฑ์และความเป็นระเบียบของสังคม (Conventional), ไปจนถึงระดับที่ใช้หลักศีลธรรมสากลในการประเมินความถูกต้องของการกระทำ (Post-conventional) ทฤษฎีนี้ช่วยอธิบายว่าทำไมบุคคลในสังคมเดียวกันอาจมีมุมมองเรื่อง “ความถูกต้อง” ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

แม้ทฤษฎีของ คอลเบิร์ก ถูกวิพากษ์ในภายหลังว่ามีลักษณะเน้นเพศชายและมองข้ามมิติทางอารมณ์ แคโรล กิลลิแกน (Gilligan, 1982) จึงเสนอแนวคิดเรื่อง “จริยธรรมแห่งการดูแล” (Ethics of care) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ ความเห็นอกเห็นใจ และบริบททางสังคมของการตัดสินใจทางศีลธรรม โดยชี้ว่าการให้เหตุผลเกี่ยวกับ

ความยุติธรรมมิใช่เพียงเรื่องของหลักการที่เป็นกลางเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับความห่วงใยและความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วย

3.3 อารมณ์และพฤติกรรมต่อความยุติธรรม

การรับรู้ถึงความไม่เป็นธรรมมักก่อให้เกิดอารมณ์ที่เข้มข้น เช่น ความโกรธ ความเศร้า หรือความรู้สึกผิด ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญของพฤติกรรมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการประท้วง การร่วมมือ หรือการถอนตัว ตัวอย่างเช่น การศึกษาโดยแวน โซเมอร์เรน และคณะ (Zomereren et al., 2004) ชี้ว่า ความโกรธจากการรับรู้ของกลุ่มของตนถูกเอาเปรียบ สามารถคาดการณ์การมีส่วนร่วมในกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญ

ในอีกด้านหนึ่งอารมณ์ของ “ความเห็นอกเห็นใจ” (Empathy) ก็สามารถเป็นกลไกที่ทรงพลังในการสร้างพฤติกรรมที่สนับสนุนความยุติธรรม งานของแบตสัน (Batson, 1991) แสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่ถูกระงับจะมีแนวโน้มช่วยเหลือและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เป็นธรรมมากขึ้น

4. จิตวิทยาในบริบทการละเมิดสิทธิมนุษยชน

การละเมิดสิทธิมนุษยชนมักถูกมองว่าเป็นผลของอำนาจทางการเมืองหรือกฎหมายที่เบี่ยงเบน ทว่าในอีกมิติหนึ่ง กระบวนการทางจิตวิทยามีบทบาทอย่างลึกซึ้งในทุกระดับของการละเมิด ตั้งแต่ผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ ไปจนถึงบุคคลทั่วไปที่เพิกเฉยต่อเหตุการณ์ การเข้าใจจิตวิทยาในบริบทนี้จึงเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจโครงสร้างของความรุนแรงและความยุติธรรมในระดับสังคม

4.1 จิตวิทยาของผู้กระทำ: การเชื่อฟังและการทำให้ผู้อื่นหมดความเป็นมนุษย์

หนึ่งในคำถามสำคัญคือ เหตุใดบุคคลธรรมดาจึงสามารถกระทำการอันโหดร้ายได้ภายใต้บางสถานการณ์ งานของมิลแกรม (Milgram, 1974) แสดงให้เห็นว่าการเชื่อฟังต่ออำนาจสามารถนำบุคคลให้ทำสิ่งที่ขัดกับหลักศีลธรรมส่วนตัวได้ หากการกระทำนั้นถูกวางอยู่ภายใต้กรอบของ “คำสั่ง” จากผู้มีอำนาจ การทดลองคลาสสิกของเขาพบว่าผู้เข้าร่วมยินยอมใช้ไฟฟ้าช็อตบุคคลอื่น แม้จะรู้ว่าอาจก่ออันตราย เพราะมีผู้สั่งการจากภายนอกรับผิดชอบแทน

ในทำนองเดียวกัน การศึกษาในโครงการจำลองคุกสแตนฟอร์ด (Stanford Prison Experiment) โดยซิมบาร์โด (Zimbardo, 2007) ชี้ให้เห็นว่าบริบททางสังคมและบทบาทที่ได้รับสามารถเปลี่ยนบุคลิกธรรมดาให้ใช้ความรุนแรงได้อย่างน่าตกใจ ปัจจัยหนึ่งคือกระบวนการ “การทำให้ผู้อื่นหมดความเป็นมนุษย์” (Dehumanization) ซึ่งผู้กระทำไม่มองเห็นอีกฝ่ายในฐานะ “มนุษย์ที่เท่าเทียม” แต่กลายเป็นวัตถุ ศัตรู หรือสิ่งมีชีวิตต่ำต้อย การทำให้ความรู้สึกผิดทางศีลธรรมถูกลดทอนนี้เปิดทางให้การละเมิดสิทธิสามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่รู้สึกละอาย

4.2 จิตวิทยาของผู้ถูกระทำ: ความบอบซ้ำ ความเจ็บ และการต่อต้าน

ในด้านผู้ถูกระทำ การละเมิดสิทธิไม่เพียงทิ้งร่องรอยทางกายภาพ หากยังทิ้ง “บาดแผลทางจิตใจ” หรือ trauma ที่ฝังลึกในระดับบุคคลและชุมชน เฮอร์แมน (Herman, 1992) อธิบายว่าการตอบสนองทางอารมณ์สุดท้ายต่อความเครียด (Trauma) จากความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อกันมักนำไปสู่ความรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่ไว้วางใจผู้อื่น และสูญเสียอัตลักษณ์ตนเอง นอกจากนี้ยังเกิดภาวะ “ความเงียบ” (Silencing) ซึ่งเหยื่อไม่สามารถพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นได้เนื่องจากความกลัว อับอาย หรือแรงกดดันจากสังคม

อย่างไรก็ตาม ผู้ถูกระทำมิได้เป็นเพียงเหยื่อที่ไร้อำนาจ หากแต่สามารถพัฒนา “จิตวิญญาณของการต่อต้าน” ผ่านการเล่าเรื่องของตน การบันทึกความทรงจำ หรือการมีส่วนร่วมในกระบวนการฟื้นฟู เช่น การให้ปากคำในคณะกรรมการความจริง หรือการสร้างงานศิลปะที่ถ่ายทอดความทุกข์ (Minow, 1998)

4.3 จิตวิทยาของผู้เพิกเฉย: ความเฉยเมยของสาธารณะ

ในหลายกรณี การละเมิดสิทธิมนุษยชนไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจาก “ความเฉยเมยของสาธารณะ” ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการไม่พูดถึง การไม่ประณาม หรือการไม่ยื่นมือช่วยเหลือ ทฤษฎีผลกระทบจากผู้เห็นเหตุการณ์ (Bystander effect) ชี้ว่าบุคคลมีแนวโน้มจะไม่ลงมือช่วยเหลือผู้อื่นหากมีคนอื่นอยู่ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน เนื่องจากความรับผิดชอบถูกแบ่งเบาไป (Darley & Latané, 1968)

แบนดูรา (Bandura, 1999) ยังเสนอแนวคิดกลไกการปลดสลักศีลธรรม (Moral disengagement) ที่ทำให้บุคคลสามารถเพิกเฉยต่อความอยุติธรรมโดยไม่รู้สึกผิด เช่น การลดทอนความรุนแรง (“มันไม่ได้เลวร้ายขนาดนั้น”) การโยนความผิดให้ผู้อื่น หรือการเชื่อว่าผู้ถูกระทำสมควรได้รับผลเช่นนั้น โดยสรุป จิตวิทยาของการละเมิดสิทธิมนุษยชนแสดงให้เห็นว่า ความอยุติธรรมไม่ได้เกิดจาก “บุคคลเลวร้าย” เท่านั้น หากแต่เป็นผลรวมของโครงสร้างบริบท และกระบวนการรับรู้ที่สามารถหล่อหลอมให้ใครก็ตามมีส่วนร่วมในการละเมิด หรืออย่างน้อยที่สุด เพิกเฉยต่อมันได้

5. ความทรงจำร่วม ความยุติธรรม และการเยียวยาทางสังคม

ภายหลังการละเมิดสิทธิมนุษยชนครั้งใหญ่ สังคมมักเผชิญกับคำถามว่า ควรจดจำอดีตอย่างไร และจะเดินหน้าสู่ความยุติธรรมได้อย่างไร แนวคิดเรื่อง “ความทรงจำร่วม” (Collective memory) ซึ่งถือกำเนิดจากงานของมอริส ฮัลบวาคส์ (Halbwachs, 1992) ชี้ให้เห็นว่าความทรงจำมิใช่เรื่องส่วนบุคคลล้วน ๆ หากเป็นผลจากกระบวนการสร้างผ่านสถาบัน วาทกรรม และการมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม กล่าวคือ สังคมเลือกที่จะจดจำ หรือ “ลืม” อดีตบางด้านมากกว่าด้านอื่น ซึ่งการเลือกนี้ส่งผลต่อการฟื้นฟูความยุติธรรมในระยะยาว

ในเชิงจิตวิทยาสังคมความทรงจำเกี่ยวกับความยุติธรรมที่ถูกแบ่งปันระหว่างกลุ่ม (Shared group-based memories) สามารถเป็นทั้งพลังของการเยียวยาและเครื่องมือของการระดมการเคลื่อนไหว ตัวอย่างเช่น งานของวอลท์ฮาร์ดท์ (Vollhardt, 2012) แสดงให้เห็นว่า การจดจำเหตุการณ์รุนแรงในฐานะ “ความเจ็บปวดร่วม”

สามารถเสริมสร้างความเห็นอกเห็นใจและการสนับสนุนสิทธิของกลุ่มอื่นที่ประสบชะตากรรมคล้ายคลึงกันได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความทรงจำที่ถูกบิดเบือน หรือผูกกับอัตลักษณ์แบบเหยื่ออย่างถาวร อาจนำไปสู่การสร้างความเกลียดชัง หรือการทำให้กลุ่มอื่นกลายเป็นศัตรู

หนึ่งในกลไกสำคัญของการเยียวยาหลังวิกฤตคือกระบวนการค้นหาความจริงและปรองดอง (Truth and reconciliation) ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท เช่น คณะกรรมการความจริงและการปรองดองในแอฟริกาใต้ หรือการรวบรวมคำให้การของเหยื่อในลาตินอเมริกา จุดร่วมของกระบวนการเหล่านี้คือการยอมรับความจริงเกี่ยวกับอดีตในระดับสาธารณะ และการเปิดพื้นที่ให้ผู้กระทำและผู้ถูกกระทำได้มีปฏิสัมพันธ์ในบริบทที่ปลอดภัย (Minow, 1998) ในเชิงจิตวิทยาการยืนยันความจริง (Acknowledgement) เป็นก้าวแรกของการเยียวยาทางจิตใจ เพราะช่วยให้เหยื่อรู้สึกว่าการประสบการณ์ของตนมีค่าและได้รับการยอมรับ ในขณะเดียวกัน การให้โอกาสแก่ผู้กระทำในการแสดงความสำนึกผิด (Remorse) และรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ก็เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคม (Staub, 2006)

นอกเหนือจากกลไกทางกฎหมายและสถาบัน การแสดงออกเชิงวัฒนธรรม เช่น งานศิลปะ อนุสรณ์สถาน ละครเวที หรือพิธีกรรมสาธารณะ ก็มีบทบาทในการจัดการกับความทรงจำเชิงสัญลักษณ์อัสมันน์ (Assmann, 2011) เสนอว่าพื้นที่เหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “สื่อกลางของความทรงจำ” ที่เปิดโอกาสให้สังคมเจรจาความหมายเกี่ยวกับอดีตร่วมกัน โดยมีใช้เพื่อหาความจริงหนึ่งเดียว หากเพื่อให้ความจริงที่หลากหลายสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ กระบวนการเยียวยาทางสังคมจึงมิใช่เพียงการเยียวยาจิตใจของบุคคล หากเป็นการฟื้นฟูโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทั้งการยอมรับอดีต ความเข้าใจต่อความแตกต่าง และการจัดพื้นที่สำหรับการฟัง การสำนึกผิด และการให้อภัยในระดับสาธารณะ

6. จิตวิทยาเชิงโครงสร้าง: อำนาจ อุดมการณ์ และการออกแบบสถาบัน

แม้ว่าจิตวิทยาจะมักเน้นการอธิบายในระดับปัจเจกบุคคล แต่ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวจิตวิทยาสังคมเชิงวิพากษ์ (Critical social psychology) ได้ชี้ให้เห็นว่า การรับรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนไม่ได้ก่อตัวขึ้นโดยลำพังในระดับจิตใจ หากแต่เชื่อมโยงกับ “โครงสร้างเชิงอำนาจ” และ “อุดมการณ์ทางสังคม” ที่บุคคลอาศัยอยู่ในนั้น (Jost & Sidanius, 2004)

ทฤษฎีการอ้างสถานะเดิม (System justification theory) โดยจอสต์ และ บานาจิ (Jost and Banaji, 1994) เสนอว่าผู้คนมีแนวโน้มจะให้เหตุผลสนับสนุนระบบสังคมที่ตนสังกัด แม้ระบบนั้นจะไม่เป็นธรรมกับตัวเองก็ตาม อันเนื่องมาจากความต้องการในระดับจิตใจที่จะรู้สึกว่ามีเหตุผลและเสถียร กลไกนี้อธิบายว่าเหตุใดผู้ถูกกดขี่บางกลุ่มจึงไม่ต่อต้าน หรือแม้กระทั่งสนับสนุนโครงสร้างที่จำกัดสิทธิของตน

ในขณะเดียวกันอุดมการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมก็มีอิทธิพลต่อการตีความว่า “อะไรคือความยุติธรรม” อย่างลึกซึ้ง เช่นการศึกษาโดยไฮด์ (Haidt, 2012) ชี้ว่ากลุ่มอนุรักษนิยมมักให้ความสำคัญกับความภักดี

ระเบียบ และศาสนา ขณะที่กลุ่มเสรีนิยมมักเน้นความเท่าเทียมและการดูแลผู้อ่อนแอ ความแตกต่างทางจิตวิทยานี้ส่งผลโดยตรงต่อจุดยืนที่มีต่อประเด็นสิทธิมนุษยชน เช่น สิทธิของผู้ลี้ภัย สิทธิทางเพศ หรือการลงโทษผู้กระทำผิด อีกประเด็นที่สำคัญคือ “สถาบัน” เช่น โรงเรียน ระเบียบยุติธรรม และสื่อมวลชน ล้วนเป็นกลไกที่มีอิทธิพลต่อการผลิตซ้ำหรือท้าทายอุดมการณ์ทางสังคม ตัวอย่างเช่น การสอนประวัติศาสตร์ที่เลือกเน้นบางเหตุการณ์ ขณะมองข้ามความอยุติธรรมบางประเภท อาจมีผลต่อการสร้างความเข้าใจที่ไม่สมดุลต่อสิทธิมนุษยชนในระยะยาว (Freire, 1970)

ในแง่การออกแบบสถาบันให้เอื้อต่อความยุติธรรมจึงไม่ใช่เพียงการสร้างกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องเท่านั้น แต่ต้องตระหนักถึงผลกระทบทางจิตใจ เช่น ความรู้สึกเป็นเจ้าของในกระบวนการยุติธรรม ความสามารถในการมีส่วนร่วมร่วมทางการเมือง หรือความรู้สึกมั่นคงในระบบที่ปกป้องสิทธิของตน กล่าวโดยสรุปจิตวิทยาเชิงโครงสร้างช่วยชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยั่งยืนมิได้เกิดจากการเปลี่ยนบุคคลเพียงรายบุคคล หากแต่ต้องดำเนินการควบคู่กับการออกแบบระบบ อำนาจ และวาทกรรมในสังคมให้เปิดกว้างต่อสิทธิ เสรีภาพ และความยุติธรรมในระดับลึก

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้นำเสนอการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการระหว่างจิตวิทยาและประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายพัฒนาการและพลวัตของแนวคิดว่าด้วยความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน โดยแสดงให้เห็นว่า แม้ทั้งสองแนวคิดจะมีรากฐานจากแนวคิดปรัชญาและกฎหมาย แต่แท้จริงแล้วล้วนมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับประสบการณ์ทางจิตใจของมนุษย์ ความรู้สึกต่อความยุติธรรมหรือการถูกละเมิดสิทธิ มิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์เชิงโครงสร้างเท่านั้น แต่คือกระบวนการรับรู้ อารมณ์ และความทรงจำที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน

ในระดับประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนมิได้เป็นเส้นตรง หากแต่เต็มไปด้วยข้อขัดแย้ง การกีดกัน และความพยายามของกลุ่มต่าง ๆ ในการนิยามความเป็นมนุษย์และความชอบธรรม การพัฒนาจากแนวคิดกรีกคลาสสิก สู่ยุคการตื่นรู้(Enlightenment) และการสถาปนาสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ ล้วนเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางอำนาจและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างระดับโลก

ในระดับจิตวิทยาทบทความขอเสนอว่าความรู้สึกต่อความยุติธรรมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางศีลธรรม ความไวต่อความไม่เป็นธรรม และพลังของอารมณ์ที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งในเชิงสร้างสรรค์และทำลาย ความเข้าใจจิตวิทยาของผู้กระทำ ผู้ถูกระทำ และผู้เพิกเฉย มีความสำคัญในการอธิบายกลไกของการละเมิดสิทธิมนุษยชนและการตอบสนองของสังคม

ข้อเสนอเชิงแนวคิด คือ เราควรเข้าใจสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมไม่ใช่เพียงชุดหลักการสากล แต่ในฐานะ “โครงการที่ดำเนินอยู่” ซึ่งจำเป็นต้องสร้างผ่านการเรียนรู้ การระลึกถึงอดีต และการออกแบบโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อจิตสำนึกด้านศีลธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ข้อเสนอเชิงนโยบาย ได้แก่การเสริมสร้างการศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในทุกระดับให้เชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตจริงและกระบวนการพัฒนาทางจิตใจของมนุษย์ การสนับสนุนกระบวนการเยียวยาทางสังคมหลังเหตุการณ์ความรุนแรง รวมถึงการออกแบบสถาบันให้มีความยืดหยุ่นและไวต่อความหลากหลายของวัฒนธรรมและประสบการณ์ สุดท้ายความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนจะมีความหมายได้จริง ก็ต่อเมื่อสังคมสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านี้กับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ความเจ็บปวด และความหวังร่วมกันในฐานะส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ

เอกสารอ้างอิง

- Aristotle. (2000). *Nicomachean ethics* (R. Crisp, Trans.). Cambridge University Press.
(Original work published ca. 350 B.C.E.)
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209.
- Batson, C. D. (1991). *The altruism question: Toward a social-psychological answer*. Lawrence Erlbaum.
- Darley, J. M., & Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4p1), 377–383.
- Driver, G. R., & Miles, J. C. (1952). *The Babylonian laws* (Vol. 1). Oxford University Press.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Gollwitzer, M., Schmitt, M., Schalke, R., Maes, J., & Baer, A. (2005). Asymmetrical effects of justice sensitivity perspectives on prosocial and antisocial behavior. *Social Justice Research*, 18(2), 183–201.
- Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Pantheon Books.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Trans.). University of Chicago Press.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror*. Basic Books.

- Hunt, L. (2007). *Inventing human rights: A history*. W. W. Norton.
- Ignatieff, M. (2001). *Human rights as politics and idolatry*. Princeton University Press.
- Ishay, M. R. (2008). *The history of human rights: From ancient times to the globalization era* (2nd ed.). University of California Press.
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1–27.
- Jost, J. T., & Sidanius, J. (Eds.). (2004). *Political psychology: Key readings*. Psychology Press.
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages* (Vol. 2). Harper & Row.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. Springer.
- Locke, J. (1980). *Second treatise of government* (C. B. Macpherson, Ed.). Hackett Publishing. (Original work published 1689)
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper & Row.
- Minow, M. (1998). *Between vengeance and forgiveness: Facing history after genocide and mass violence*. Beacon Press.
- Moyn, S. (2010). *The last utopia: Human rights in history*. Harvard University Press.
- Mutua, M. (2002). *Human rights: A political and cultural critique*. University of Pennsylvania Press.
- Plato. (1997). *The republic* (G. M. A. Grube, Trans.; C. D. C. Reeve, Ed.). Hackett Publishing.
- Schmitt, M., Gollwitzer, M., Maes, J., & Arbach, D. (2010). Justice sensitivity: Measurement and structure. *Social Justice Research*, 23(1), 98–116.
- Skaar, E. (2011). Truth commissions, human rights and the politics of memory. In E. Doxtader & C. Villa-Vicencio (Eds.), *To repair the irreparable: Reparation and reconstruction in South Africa* (pp. 159–177). David Philip.
- Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press.
- Staub, E. (2006). Reconciliation after genocide, mass killing, or intractable conflict: Understanding the roots of violence, psychological recovery, and steps toward a general theory. *Political Psychology*, 27(6), 867–894.

Tuck, R. (1979). *Natural rights theories: Their origin and development*. Cambridge University Press.

United Nations. (1948). *Universal declaration of human rights*.

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A. H., & Leach, C. W. (2004). Put your money where your mouth is! Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5), 649–664.

Vollhardt, J. R. (2012). Collective victimhood. *Advances in Political Psychology*, 33(1), 1–22.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.